

Les veus dels mestres en la història de l'educació

Discurs de recepció de Bernat Sureda i Garcia com a
membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències
Socials, llegit el dia 17 de febrer de 2022

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ DE FILOSOFIA
I CIÈNCIES SOCIALS

Les veus dels mestres
en la història de l'educació

Les veus dels mestres en la història de l'educació

Discurs de recepció de Bernat Sureda i Garcia com a
membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències
Socials, llegit el dia 17 de febrer de 2022

Barcelona, 2021

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ DE FILOSOFIA
I CIÈNCIES SOCIALS

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Sureda Garcia, Bernat, autor

Les Veus dels mestres en la història de l'educació. — Primera edició

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499656229

I. González-Agàpito, Josep, 1946- escriptor de contingut textual suplementari

II. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials. III. Títol

1. Mestres — Actituds 2. Mestres — Pràctica professional 3. Ensenyament — Història

373.311.2:316.64

37(091)

© Bernat Sureda i Garcia

© 2021, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2021

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

Compost per la Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-622-9

Dipòsit Legal: B 18607-2021

DOI: 10.2436/10.3000.03.1

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca..>

ON EREN ELS MESTRES?

Un dia de 1866, l'alcalde de Marratxí, municipi de l'illa de Mallorca, va cridar al seu despatx el mestre del llogaret de sa Cabaneta i el va acomiadar de la seva plaça. La causa era que cada dia anava a dormir a casa seva, al municipi veí de Santa Maria. Era una manifestació més del maltractament que patien els mestres, que, d'acord amb la legislació espanyola, depenien dels ajuntaments. Els testimonis d'aquests fets es troben a l'Arxiu Municipal de Marratxí.¹

L'abril de 1938, la mestra francesa Lisette Vincent, nascuda a Orà el 1908, era a Barcelona per integrar-se a les Brigades Internacionals. Entusiasta antifeixista, estava disposada a anar al front per defensar la República i la democràcia contra els militars revoltats. Els comissaris polítics varen considerar que faria una millor funció a l'escola que, seguint els mètodes del pedagog francès Célestin Freinet i inspirada per l'inspector Herminio Almendros, s'havia creat al passeig de la Bonanova de Barcelona. Vincent, que era col·laboradora de la revista freinetiana *L'Éducateur Prolétarien*, va escriure per a aquesta publicació un article sobre l'escola de Barcelona, que va aparèixer al número del 15 de maig de 1938. També va deixar escrites unes memòries sobre la seva experiència que es conserven als arxius de les Brigades Internacionals que hi ha a Moscou.²

1. B. SUREDA (1999), «La difusió de l'escolarització primària a les Balears (1833-1874): el cas de Marratxí», a *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, Marratxí, Ajuntament de Marratxí, p. 73-88.

2. F. JIMÉNEZ MIER Y TERÁN (2017), «La Escuela Freinet de Barcelona», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 29, p. 99-123; J.-L. EINAUDI (1994), *Un rêve algérien: Histoire de Lisette Vincent, une femme d'Algérie*, Paris, Presses Universitaires de France, col·l «Quadrige», 352.

El 18 d'agost de 1939, la mestra Paquita Sanchis viatjava a Llíria a fi de trobar els avals necessaris per superar el procés de depuració a què varen ser sotmesos pels guanyadors, acabada la cruel guerra de 1936-1939, tots els mestres. Anava en companyia de la seva filla quan va ser detinguda i empresonada. L'acusació es fonamentava en les seves idees naturistes, laïcistes i republicanes. Formada en els ideals de la Institución Libre de Enseñanza i en els principis de l'escola activa, Paquita Sanchis havia desenvolupat una excel·lent obra educativa amb les xiquetes de l'escola rural de Pina, a Castelló. Jutjada en un consell de guerra sumaríssim, fou acusada de propagar idees marxistes i antireligioses i d'incitar a la rebel·lió. Fou condemnada a sis anys i un dia de presó, dels quals en complí dos fent classes a les recluses analfabetes. Separada del magisteri, vídua i amb dos fills, va haver de malviure dedicant-se a diverses ocupacions. No es va poder reincorporar a l'escola fins el 1964, als seixanta-vuit anys. El de Paquita Sanchis és un dels testimonis inclosos al llibre *20 mestres del segle xx al País Valencià*, coordinat per M. del Carmen Agulló Díaz i Vicent Romans Noguera, i publicat el 2017.³

La història i les ciències socials han viscut de fa dècades un ric debat sobre la significació dels individus, dels subjectes, en contraposició a les estructures i els mecanismes que poden regir els esdeveniments fora de tota intenció subjectiva. No es pot entrar ara en el fons d'aquest debat, però no es pot negar que els subjectes, amb els seus sentiments, emocions i racionalitat, no s'han de considerar variables dependents en uns processos històrics regits per lleis i dinàmiques aliens a ells. Allò que és subjectiu, en els dos sentits del terme —relatiu als subjectes pensants i el que en quedaria exclòs per criteris positivistes estrictes—, s'ha d'incorporar al coneixement històric. La reflexió historiogràfica ha posat també de manifest la necessitat de cercar noves formes de presentar els resultats de la recerca, amb un acostament a la narració i al relat que no tan sols ha tingut conseqüències molt enriquidores per a la història, sinó que ha ajudat a la divulgació i popularització de determinats temes per mitjà d'una explosió de manifestacions del que s'anomena *història pública* i de més presència als mitjans de comunicació (contingut de pel·lícules i documentals o d'exposicions). Aquest és un fenomen del qual la història de l'educació no ha quedat exclòs.

El mestre neix amb la història, a la revolució urbana sumèria, amb els escribes i les primeres escoles. El mestre professional, amb formació específica i acreditació, neix amb la revolució burgesa i amb l'origen dels sistemes educatius nacionals. Però els mestres i les mestres —els educadors en general— varen ser durant molt de temps els grans oblidats de la història de l'educació. Era una història de l'educació atenta a les grans teories pedagògiques, a les polítiques escolars, a les institucions

3. M. C. AGULLÓ DÍAZ i V. ROMANS NOGUERA (coord.) (2017), *20 mestres del segle xx al País Valencià*, la Poble Llarga, Edicions 96 i Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació, col·l. «L'Entorn», 21.

educatives rellevants o a les grans xifres que pretenien explicar-ho tot. La història de l'educació prestava poca atenció a aquelles persones que s'encarregaven del dia a dia de l'escola, que eren el darrer esglaó de les polítiques escolars i els que havien d'aplicar les grans teories pedagògiques. Els llibres d'història de l'educació no es preocupaven gaire dels patiments d'uns mestres que cobraven poc i feien la seva feina superant moltes dificultats i gaudint de poc prestigi social. D'uns professionals que, actuant més enllà de l'escola, han estat molt de temps agents de formació al medi rural i han participat activament en la vida social i cultural de les seves ciutats i pobles. D'uns mestres que, com en el cas de l'Espanya del segle xx, varen ser valorats a la Segona República i perseguits i humiliats pels franquistes. Per entendre'ns, l'antiga història de l'educació feia poca olor de goma d'esborrar o de guix de pissarra, deixava sentir poc les cançonetes escolars, es desentenia de sentiments i patiments humans i no guaitava pel forat del pany de les classes per conèixer la quotidianitat de la vida de l'aula, o per les finestres per esbrinar què passava als patis escolars.

ELS MESTRES, SUBJECTES DE LA MODERNA HISTÒRIA

La història ha experimentat una gran transformació des de principis del segle xx. Amb l'impuls inicial de l'escola dels *Annales*, es va trencar amb el positivisme ingenu o l'idealisme radical, que havien estat les tradicions historiogràfiques al segle xix. Aquesta ruptura amb l'antiga història reclamava la importància de tenir en compte tots els nivells de la societat i considerar totes les dimensions que poguessin afectar l'ésser humà. «Darrere dels trets sensibles del paisatge, de les eines o de les màquines, darrere dels escrits aparentment més freds i de les institucions aparentment més distanciades dels que les han creades, la història vol captar els homes», escrivia el 1941 Marc Bloch, un dels pares de l'escola dels *Annales*, a l'obra *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*. Un subjecte que és copsat sempre en el si del grup humà, de les societats en què s'insereix, però sense quedar anul·lat i difuminat per aquest entorn social que el reforça.

L'impacte de l'escola dels *Annales* va suposar una obertura de la història a tots els camps i les temàtiques del passat, un acostament als mètodes de la resta de ciències socials i la incorporació —sense reserves positivistes— de noves fonts. Les transformacions, els giris i la diversitat de tendències de la història han estat nombrosos a partir del final de la Segona Guerra Mundial i especialment dels anys setanta. La història ha viscut la influència dels mètodes de la sociologia, de l'antropologia, de la lingüística o de la psicologia; l'impacte del marxisme i de la història serial, i també la crisi d'aquests grans models. La història cultural i les seves noves tendències han ajudat la investigació històrica perquè deixi de tenir com a referents les estructures, les classes socials o les mentalitats, i perquè es fixi en l'indivi-

du. L'atenció de la història als grups marginals o simplement poc estudiats ha crescut i ha donat lloc a aquesta «història des de baix», o *history from below*, de què parlava Edward Palmer Thompson,⁴ que pretén donar veu a la gent corrent.⁵

La història de l'educació, que neix com una disciplina molt lligada a la teoria de l'educació, i com una branca del coneixement al servei de la formació dels mestres o com un instrument per solemnitzar les grans institucions escolars, ja fa dècades que es declara sense reserves com una especialitat de la ciència històrica i, per tant, es veu afectada per l'evolució general d'aquest camp del coneixement. Una de les aportacions a la història de l'educació d'aquesta història general interessada pels col·lectius menys observats, va ser la descoberta d'un dels subjectes nuclears del procés educatiu: els infants. El 1960, Philippe Ariès publica l'obra *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*,⁶ que va obrir la història a l'estudi dels nens, un col·lectiu molt oblidat en els estudis històrics. Els altres grans protagonistes dels fets educatius, els mestres i les mestres, també han anat guanyant rellevància en el panorama de la investigació històrica. És un interès que ha anat més enllà de les grans figures com Pestalozzi, Herbart, Montessori, Decroly o Freinet, o d'altres professionals de l'ensenyament dels quals atreu més la seva aportació al pensament pedagògic que la seva personal pràctica professional. Els que han guanyat presència són els mestres i les mestres corrents, que han desenvolupat la seva professió en condicions habituals però que poden ser testimonis i exemples per ajudar-nos a entendre l'evolució d'aquest complex entramat d'aspectes ideals i materials, d'utopies i realitats, que són els processos educatius, els sistemes escolars i la vida quotidiana de les aules i els patis.

Tenir presents els mestres i les mestres i donar-los veu en la història de l'educació és un camí iniciat, però encara hi falta molt per recórrer. Presentaré les passes que s'han fet en aquest camí entorn de tres qüestions o temàtiques: la professionalització i l'empoderament dels mestres, els mestres i la cultura de l'escola, i els mestres en la memòria històrica.

LA PROFESSIONALITZACIÓ I L'EMPODERAMENT DELS MESTRES

Per professionalització, s'entén el procés pel qual qualsevol grup de persones, en aquest cas els mestres, arriben a esdevenir un col·lectiu professional i conformar una identitat pròpia.

4. E. P. THOMPSON (1966), «History from below», *The Times Literary Supplement* (7 abril), p. 279-280.

5. J. SHARPE (1993), «Historia desde abajo», a P. BURKE *et al.* (ed.), *Formas de hacer historia*, Madrid, Alianza, p. 38-58.

6. P. ARIÈS (1960), *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, París, Plon.

En aquest camp, com en altres, les inquietuds dels historiadors venen molt marcades per les prioritats del present. Al llarg dels anys vuitanta del segle passat, la crisi dels sistemes escolars i la necessitat de repensar l'escola —aquella gran creació de la contemporaneïtat que ara ja no aconseguia els seus objectius— van substituir l'interès per les grans reformes estructurals per l'atenció a les condicions de formació, selecció, implicació i professionalització dels docents. Aquest interès per les condicions i circumstàncies que configuren i han configurat el col·lectiu de docents no ha desaparegut, i avui en dia, mentre els nostres acadèmics i polítics participen en el debat sobre quina és la millor manera de formar i seleccionar els professionals de la docència, els historiadors de l'educació s'esmercen a recuperar la memòria, les veus i l'experiència dels mestres i les mestres, per conèixer millor el paper que han tingut els subjectes en els processos de renovació o de resistència als canvis, o els estímuls motivadors que han aconseguit alts nivells de compromís dels docents amb la formació dels futurs ciutadans.

A propòsit del tema de la recerca històrica sobre la professionalització dels docents, cal esmentar la tesi del professor António Nóvoa, presentada a la Universitat de Ginebra el 1986 i publicada l'any següent, que ha estat un treball de referència.⁷ Nóvoa explicava la configuració de la professió docent com l'articulació de distints processos. El primer és el de l'aparició d'una activitat social realitzada per individus que s'hi dediquen professionalment. Aquest procés es complementa amb un reconeixement de l'activitat per part dels poders públics, que la regulen legalment establint les condicions d'accés i les normes del seu exercici. Com que la pràctica de la docència a partir de principis del segle XIX apareix lligada a la conformació dels sistemes escolars públics, una part d'aquests professionals assumeixen un estatus funcional. El tercer procés que intervé en la professionalització dels docents és la configuració d'un corpus de sabers i de capacitats pràctiques i la promoció dels espais on es pot aconseguir aquesta formació. El darrer procés que intervé en la professionalització del col·lectiu docent és, d'acord amb Nóvoa, l'aparició d'associacions professionals.

Un enfocament especialment interessant en l'estudi del desenvolupament professional dels docents, en treballs a mig camí entre la sociologia i la història, és el que introdueix el britànic Ivor Frederick Goodson, que explora el tema de la professionalitat docent a partir de les històries de vida dels professionals de l'ensenyament. Goodson criticà el fet que els docents fossin poc considerats com a agents actius de la seva pròpia història. El 1980, Goodson escrivia: «Si treballem

7. A. NÓVOA (1987), *Le temps des professeurs: Analyse socio-historique de la profession enseignante au Portugal, XVIIIe-XXe siècles*, Lisboa, Instituto Nacional de Investigação Científica; A. NÓVOA (1994), «Les enseignants: à la recherche de leur profession», *European Journal of Teacher Education*, vol. 17, núm. 1-2, p. 35-43.

amb una cosa tan personal com l'ensenyament, és de vital importància conèixer quin tipus de persona és el docent. La mancança del nostre coneixement en aquesta àrea és una mostra clara dels límits de la nostra imaginació sociològica. L'investigador que estudia històries de vida treballa segons el seu propi punt de vista, en el qual s'emfatitza el valor de la "història personal" dels individus». ⁸

Alguns altres aspectes són especialment interessants per evidenciar la participació activa dels mateixos mestres en la construcció de la identitat docent, en la consolidació dels seus espais professionals i en l'increment de la seva presència social.

Un d'aquests fenòmens és el de l'associacionisme docent, que apareix molt lligat a una important tasca de publicació de revistes professionals. A partir de finals del Sexenni Democràtic i al llarg de l'època de la Restauració, amb un clima favorable després de la Constitució de 1869 i amb la Llei d'associacions de 1887, es creen moltes associacions de mestres d'àmbit provincial o de partit judicial. Entre elles, les de Girona, Lleida, Tarragona, Barcelona, València, Castelló, Alacant i les Balears. Aquestes associacions d'àmbit provincial s'arriben a agrupar el 1901 en l'Asociación Nacional del Magisterio Primario. ⁹ Aquest ric moviment que s'evidencia a Espanya, poques dècades després de la configuració de la professió docent —la primera promoció d'alumnes de l'Escola Normal Central varen acabar el 1841—, demostra la ràpida conformació d'una identitat professional que es manifesta en aquesta capacitat associativa. És una mobilització similar a la que es produeix en altres països del nostre entorn cultural, on, a partir de la segona meitat del segle XIX, estimulades per la consolidació de les institucions formatives de mestres i l'impuls de l'escolarització massiva, les corporacions de docents que existien anteriorment assumeixen un estatus nou, no sols orientat a la defensa d'interessos comuns, sinó també a cohesionar el col·lectiu construint una ideologia i una mentalitat comunes. Com indica Nóvoa, referint-se al procés que es produeix a tot Europa, encara que els models són molt diferents en cada cas, els docents de secundària i els de primària, a causa de les seves distintes modalitats de formació i reclutament, formaren col·lectius diferents. Els primers assumeixen models més combatius i s'implicaren també en la defensa de l'escola pública i en la seva modernització, amb plantejaments més propers al sindicalisme, mentre que els segons es decantaren per models més corporativistes. ¹⁰ Amb diferències im-

8. I. GOODSON (1980), «Life histories and the study of schooling», *Interchange*, vol. 11, núm. 4, p. 68. Vegeu també I. GOODSON (2015), «Exploring history and memory through autobiographical memory», *Historia y Memoria de la Educación*, núm. 1, p. 263-285.

9. A. TERRÓN (1987), «El movimiento asociacionista del magisterio nacional. Orígenes y configuración histórica», *Historia de la Educación*, núm. 6, p. 279-299.

10. A. NÓVOA (2000), «The teaching profession in Europe: historical and sociological analysis», a E. SHERMAN SWING, J. SCHRIEWER i F. ORIVEL (ed.), *Problems and prospects in European education*, Westport, Connecticut, Praeger, p. 45-70.

portants d'acord amb els climes sociopolítics de cada societat i època, el model d'orientació sindical acabarà consolidant-se de forma generalitzada a les primeres dècades del segle xx entre els col·lectius docents de l'ensenyament elemental. Això es produeix sens perjudici de l'existència de col·lectius docents amb orientacions ideològiques o confessionals específiques.

En el nostre entorn concret, han existit des de principis del segle xx moviments i associacions de mestres que han combinat la reclamació de millores per a la professió amb la voluntat d'incrementar la qualitat de l'escola ampliant la seva pròpia formació. El 1916, el mestre gironí Miquel Santaló proclamava a les Conferències Pedagògiques, celebrades a la Normal de Girona, que organitzava l'Associació Provincial de Mestres Nacionals: «El dia que surti a la llum pública una història del moviment pedagògic espanyol sobre allò que ha fet el Magisteri per al seu benefici propi, automàticament en certa manera, mogut tan solament per un afany de perfecció, tenim la seguretat que hom assenyalara en primer lloc els mestres gironins si es fa la justícia merescuda».¹¹ Santaló es refereix a les «converses pedagògiques» que aplegaven els mestres gironins i que s'havien començat a fer el 1903. El nom *converses*, i no *conferències* o qualsevol altre, va ser intencionadament usat per recalcar que eren els mateixos mestres els que intercanviaven les seves experiències i coneixements. Josep Pallach, que va estudiar aquestes trobades a la seva tesi doctoral, remarcava el caràcter d'autoformació professional d'aquestes, del qual ja eren conscients els seus propis protagonistes.¹² Aquestes experiències autoformatives i que posaven en evidència la creixent identitat i consciència professional dels mestres es varen anar difonent amb distints models per Catalunya, València i les Balears.¹³ En el cas de les terres de Lleida, amb el grup Batec, impulsor, a partir de 1930, de la difusió de la pedagogia freinetiana, o a les Balears, amb l'organització de trobades i viatges i la creació del Museu Pedagògic. Intervingueren també en l'impuls d'aquestes experiències d'autoformació inspectors com Herminio Almendros, en el primer cas, i Joan Capó, a les Balears. Aquest clima de mobilització dels docents va afavorir la realització, a partir de 1914, de les

11. M. SANTALÓ (1916), «Lo que puede hacer el magisterio por la cultura patria», a *Conferencias Pedagógicas celebradas en la Escuela Normal de Maestros de Gerona*, Girona, Dalmau Carles Pla, p. 7-8. Citat per S. MARQUÈS (2017), «El testimoni de Josep Pallach. Un jove estudiant escriu sobre la República i l'autonomia (1932 i 1933)», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 30, p. 224.

12. Pallach va presentar la seva tesi doctoral el 1974 i es va publicar uns anys més tard: J. PALLACH (1978), *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya*, Barcelona, CEAC.

13. «La formació permanent dels mestres: de la renovació i l'autodidàctica professional», a J. GONZÁLEZ-AGÀPITO, S. MARQUÈS, A. MAYORDOMO i B. SUREDA (2002), *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939: Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 192-215; L. M. LÁZARO (2000), «Els mestres i la renovació pedagògica al País Valencià, 1886-1976», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 4, p. 161-187.

Escoles d'Estiu, inspirades per Eladi Homs i organitzades pel Consell d'Investigació Pedagògica de la Diputació Provincial de Barcelona.

Després de la interrupció imposada a l'època més dura de la dictadura, alguns col·lectius docents iniciaren la defensa de models alternatius a l'escola del franquisme. Els mestres aplegats en distintes agrupacions varen exercir, i segueixen fent-ho en alguns casos, un paper rellevant en la defensa d'una escola pública de qualitat i compromesa amb la cultura i la llengua de la comunitat.

Molt destacada va ser la funció de l'Escola de Mestres, i més tard Associació de Mestres, Rosa Sensat, creada encara a l'època de la dictadura, el 1965, que ha desenvolupat des d'aleshores un paper important en la renovació de l'escola pública. Significativament, com ens recorda Josep González-Agàpito, l'entitat es funda un any després que Alexandre Galí cridés a «Una hipotètica revolta d'uns mestres hipotètics».¹⁴ La influència de l'Escola de Mestres va ser especialment important en els anys finals del franquisme, amb les seves Escoles d'Estiu per a la formació de mestres, convertides en referent a tot l'Estat.¹⁵ Amb molt de protagonisme dels mestres, conscients de la necessitat de millorar la seva formació durant el franquisme i de generar formes d'obtenir els coneixements que no rebien a les tradicionals escoles normals, es crearen a finals de la dictadura associacions que reberen el nom de Moviments de Renovació Pedagògica (MRP). Era un fenomen plural i divers, format per iniciatives que tenien en comú la voluntat dels mestres i professionals de l'ensenyament en general d'incorporar noves tècniques i mètodes pedagògics que superessin una pràctica ancorada en el tradicionalisme. Seguint la tradició del moviment associatiu dels docents i l'orientació marcada per les Escoles d'Estiu, aquesta voluntat de millorar la tasca professional es combinava amb la crítica a un sistema educatiu ineficaç, que discriminava socialment i que gaudia de poc finançament i compromís públic. En els debats i documents es qüestionava també la falta de democràcia i participació que patia el sistema educatiu. Es reclamava igualment una escola compromesa amb les llengües pròpies de les comunitats no castellanoparlants i més atenta a l'entorn social i cultural.¹⁶

14. A. GALÍ (1964), *Una hipotètica revolta d'uns mestres hipotètics*, Perpinyà, Proa.

15. J. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS (1981), *Els primers quinze anys de Rosa Sensat*, Barcelona, Rosa Sensat i Edicions 62, pròleg de Marta Mata; J. GONZÁLEZ-AGÀPITO (2018), «Rosa Sensat 1965-1982. El somni sembla ja possible», *Perspectiva Escolar*, núm. 400, p. 26-62; M. NADAL, A. PALOMAR i J. SOLER (2018), «Rosa Sensat 1983-2015. Entre la continuïtat i el canvi», *Perspectiva Escolar*, núm. 400, p. 63-101.

16. J. MARTÍNEZ BONAFÉ (1989), «Diez años de renovación pedagógica organizada: invitación a una etnografía política», *Anales del Centro de Alzira de la Universidad Nacional de Educación a Distancia*, núm. 5, p. 337-350; M. MATA I GARRIGA (1990), «Historia de los Movimientos de Renovación Pedagógica: Crónica de los MRP. Un siglo de renovación», *Escuela Española* (Madrid), núm. 3000, p. 33; B. SUREDA (1998), «Participación cívica y cambio político en educación (1979-1995)», *Revista Española de Pedagogía*, vol. 56, núm. 210, p. 371-396; L. M. LÁZARO LORENTE (2005), «Política y educación: la renovación pedagógica en España, 1970-1983», a E. CANDEIAS MARTINS (coord.), *V Encontro Ibérico*

El 1982, amb la victòria electoral del Partit Socialista Obrer Espanyol, es va produir una manifesta aproximació del ministre José María Maravall als MRP. En aquest acostament hi va tenir un paper destacat Marta Mata.¹⁷

El 1903, el mestre empordanès Salvador Genís i Bech, manifestant les dificultats que tenien els mestres per ensenyar en castellà en comunitats que tenien el català com a llengua pròpia, escrivia a la revista gironina *El Defensor del Magisterio*: «voler prescindir de la llengua materna en la obra de l'educació, es anar contra la Naturalesa».¹⁸ El 1912, el mestre de la localitat mallorquina de Lluçmajor escriu a la revista *El Magisterio Balear* aquestes paraules sobre els mètodes d'ensenyança: «Los naturales paisajes primero que los lienzos o láminas; la visión o audición antes que la descripción; la descripción verbal antes que la escrita; la enseñanza de la escritura sin reglas antes que la de preceptos; los trazados de las letras a la vez que su conocimiento y alternando con la lectura; la escritura libre de ideas y pensamientos, antes que la lectura de palabras y oraciones gramaticales [...]».¹⁹ Aquestes dues publicacions citades, *El Defensor del Magisterio* i *El Magisterio Balear*, són dues de les moltes revistes que creen els mestres des de la segona meitat del segle XIX; moltes d'elles, òrgans d'expressió de les seves associacions professionals. Aquestes publicacions, de les quals eren majoritàriament autors els mateixos mestres, foren un instrument més en la construcció de la identitat docent, en l'enfortiment de la seva presència social i en la configuració i difusió d'uns coneixements compartits. Malgrat que ja hi ha alguns treballs que fan inventari d'aquestes revistes o n'estudien monogràficament alguna, són encara una font poc investigada pel que fa al seu contingut, que ben segur ens proporcionaria una imatge molt rica de les inquietuds, les preocupacions, els desitjos, els imaginaris i les formes d'actuar dels mestres del darrer quart del segle XIX i les primeres dècades del segle XX.²⁰

---

de História da Educação. Renovação pedagógica, renovación pedagógica, Castelo Branco, IPCB, p. 347-394; A. TIANA FERRER (2005), «Sobre la renovació pedagògica en la Espanya de la transició democràtica», a E. CANDEIAS MARTINS (coord.), *V Encontro Ibérico de História da Educação. Renovação pedagógica, renovación pedagógica*, Castelo Branco, IPCB, p. 423-429; F. ZURRIAGA I AGUSTÍ (2017), «Parlem de la formació permanent de l'ofici de mestre i de les idees del Moviment Freinet», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 29, p. 201-218.

17. J. M. HERNÁNDEZ DÍAZ (2011), «La renovació pedagògica en Espanya al final de la transició. El encuentro de los movimientos de renovación pedagógica y el ministro Maravall (1983)», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 18, p. 81-105.

18. *El Defensor del Magisterio: Periódico de Primeras Enseñanzas*, vol. IX, núm. 41 (9 octubre 1903), p. 646.

19. R. CARPENA (1912), «La enseñanza vivida», *El Magisterio Balear* (13 abril), p. 117.

20. Es pot consultar un inventari molt complet d'aquestes publicacions a A. CHECA GODOY (2002), *Historia de la prensa pedagógica en España*, Sevilla, Universidad de Sevilla. Es poden veure també els treballs publicats a J. M. HERNÁNDEZ DÍAZ (ed.) (2018), *La prensa pedagógica de los profesores*, Salamanca, Universidad de Salamanca.

El que es podria anomenar *empoderament dels mestres*, fent servir un terme actual, es manifesta també en la seva intervenció en l'elaboració i l'edició d'obres escolars. De fet, els professionals de l'ensenyament i els mestres tingueren un control pràcticament exclusiu sobre la producció i la venda d'obres escolars fins a principis del segle xx. Fins i tot les editorials de llibres escolars que es creen a la segona meitat del segle xix estan dirigides per persones relacionades amb l'ensenyament, i molts dels autors dels llibres són mestres o professors. Es pot recordar el cas de la Casa Hernando de Madrid, estudiat per Jean-François Botrel.²¹ També a Catalunya existiren editorials importants en el camp dels llibres escolars molt relacionades amb el col·lectiu de mestres, com és el cas de Bastinos, Paluzie o Dalmau Carles Pla. A les Balears és molt significatiu el cas de Miquel Porcel i Riera, que, ocupant el càrrec de regent de l'escola de pràctiques annexa a l'Escola Normal de Palma, es converteix en un important empresari dels llibres escolars. Les seves obres mostren la introducció de nous principis pedagògics, especialment els de graduació i d'ensenyament cíclic.²²

ELS MESTRES I LA CULTURA DE L'ESCOLA

Qualsevol que s'ha dedicat a l'ensenyament sap que la realitat que es viu a l'escola, allò que s'ensenyava, les conductes que es consideren correctes i que s'han d'inculcar als alumnes, com s'organitzen els coneixements, la manera en què aquests es transmeten, els rituals, les formes d'organitzar el temps i l'espai, el comportament dels mestres, tot allò que forma part de la quotidianitat de l'escola, és bastant independent de les normatives establertes o de les teories pedagògiques acadèmiques. És el que s'ha anomenat *cultura escolar*.²³ Aquest terme designa el conjunt d'elements ideals i teòrics combinats amb hàbits d'actuació i condicionants materials que conformen el dia a dia de l'escola. Posar l'estudi d'aquesta di-

21. J.-F. BOTREL (1989), «Naissance et essor d'une maison d'édition scolaire. La Casa Hernando de Madrid. I. 1828-1883», a *Livres et libraires en Espagne et au Portugal (xviè-xxè siècles)*, París, CNRS, p. 111-144.

22. P. PAYERAS COLL (2010), *Miquel Porcel i Riera (1869-1933): Vida i obra pedagògica*, Inca, Gráficas Mallorca; G. BARCELÓ-BAUZÀ i S. GONZÁLEZ GÓMEZ (2018), «Desmontando la escuela unitaria: la graduación escolar ideal según Miquel Porcel y Riera», a S. GONZÁLEZ, J. MEDA, X. MOTILLA i L. POMANTE (ed.), *La práctica educativa: Historia, memoria y patrimonio*, Salamanca, FahrenHouse, p. 329-339.

23. Una de les primeres formulacions del concepte la podem trobar a D. JULIA (1995), «La culture scolaire comme objet historique», *Paedagogica Historica*, vol. 31, supl. 1, p. 353-382. Sobre la formació del concepte *cultura escolar*, es pot consultar A. VIÑAO (2008), «La escuela y la escolaridad como objetos históricos: facetas y problemas de la historia de la educación», *Revista História da Educação*, vol. 12, núm. 25, p. 9-54.

menació entre les prioritats de la recerca sobre l'escola suposa la voluntat de superar els silencis que hi havia als estudis de l'antiga història de l'educació, que atenien a les dimensions institucionals de l'escola, centrades en les grans teories, els models organitzatius o les institucions molt rellevants. La nova història social de l'educació, resultat de la renovació historiogràfica d'aquesta branca del coneixement, amb l'aproximació a les altres ciències socials i a noves fonts, recalca encara massa la dependència de les dinàmiques escolars del seu entorn econòmic o social. Els mestres i les seves formes de pensar i actuar segueixen ocults per l'atenció dominant a temes com el reclutament dels docents i els alumnes, la incidència econòmica dels processos educatius, les qüestions de finançament de les institucions escolars o els processos institucionals de renovació educativa. Agustín Escolano ha contribuït a clarificar les diverses cultures que poden influir en el funcionament de les institucions educatives diferenciant-ne tres tipus. En primer lloc, hi trobem la cultura política o institucional, que es construeix en entorns administratius i burocràtics. Consisteix en els mecanismes legals i normatius que regulen el sistema educatiu. La segona és la que podem anomenar *acadèmica i científica*, generada en els cercles que fan recerca en matèria educativa a les universitats o en altres àmbits d'investigació. Són els continguts que podem trobar als llibres o a les revistes científiques, i és la cultura majoritària en els programes i les activitats de formació del professorat. La darrera de les cultures seria la que es fonamenta en l'experiència i en l'activitat pràctica. La generen els mateixos mestres i altres professionals de l'educació. La recerca històrica actual, més interessada que abans per aquesta cultura, va posant en evidència que és la que més influència té en el funcionament ordinari de les escoles i que és molt autònoma enfront d'altres incidències externes que pretenen influir en la pràctica escolar.²⁴

Aquestes aproximacions a la història de la quotidianitat escolar ens demostren que els mestres no són uns purs traductors de dictats i imposicions externs. Fins i tot s'ha afirmat que s'ha inventat una identitat professional dels mestres més fonamentada en els estereotips i els imaginaris forjats pels discursos teòrics que en la realitat de la seva pràctica diària. La història ha mitificat i adulterat la imatge del mestre construint un model que respon al que es voldria que fos, més que a la constatació d'una activitat professional que ve condicionada per dinàmiques històriques diverses però també per una tradició pràctica i empírica i per les conseqüències derivades de les experiències diàries que es viuen a les aules. Per influència de l'idealisme i del positivisme ingenu, ens hem deixat enlluernar per una imatge mitificada del mestre construïda a partir d'atribuir a aquests professionals el conjunt de virtuts i característiques que responien als models teòrics i a

24. A. ESCOLANO (2016), *La cultura empirica della scuola: Esperienza, memoria, archeologia*, Ferrara, Volta la Carta.

les exigències alienes a la realitat escolar. S'ha cregut erròniament que els mestres eren aquells professionals que responien als programes formatius i als continguts de l'ensenyament dels centres oficials de formació del professorat.²⁵

L'actual investigació històrica pretén conèixer més aquests mestres reals, que desenvolupen la seva tasca, són protagonistes del dia a dia de l'educació i són generadors i reproductors d'aquests sabers i habilitats que configuren la cultura escolar.

Per conèixer aquesta quotidianitat de l'escola, l'historiador ha de fer servir noves fonts, com són els textos, les cartes o altres documents que han escrit els mestres sobre les seves pròpies vivències; les memòries i els quaderns professionals; els quaderns de classe; els exercicis dels alumnes; les fotografies; els llibres escolars i els articles publicats en revistes professionals; els objectes i els materials que componen l'equipament i la decoració de l'escola; els testimonis personals, etcètera.

Al llarg de les darreres dècades, diversos estudis han fet aproximacions al paper dels mestres en la cultura escolar.²⁶ En general, aquests estudis conflueixen a demostrar que els mestres tenen una funció nuclear en la configuració d'aquesta cultura escolar i que la seva actuació respon a una lògica en què es combinen de forma equilibrada tradició i canvi, amb independència dels intents de reforma que es puguin voler introduir des de fora de l'escola. Normalment, les dinàmiques d'evolució de la pràctica educativa quotidiana coexisteixen sense grans conflictes amb els intents de reformar-la, sense que es produeixin grans alteracions ni confrontacions. En altres ocasions, com va demostrar la reacció dels col·lectius docents de les Balears contra les mesures del Govern del Partit Popular presidit per José Ramón Bauzá en matèria de llengua, poden evidenciar resistències més radicals. L'actuació professional dels mestres, de cada mestre o mestra, és el resultat

25. A. ESCOLANO (1999), «Los profesores en la historia», a J. MAGALHÃES i A. ESCOLANO (ed.), *Os professores na história*, Porto, Sociedade Portuguesa de Ciências da Educação, p. 15-27.

26. Per citar-ne alguns: M.-T. FRANK (1992), «Pour une histoire orale de l'éducation en France depuis 1945», *Histoire de l'Éducation*, núm. 53, p. 13-40; R. J. ALTENBAUGH (1997), «Oral history, American teachers and a social history of schooling: an emerging agenda», *Cambridge Journal of Education*, vol. 27, núm. 3, p. 313-330; M. LAWN i I. GROSVENOR (2001), «“When in doubt, preserve”: exploring the traces of teaching and material culture in English schools», *History of Education*, vol. 30, núm. 2, p. 117-127; P. GARDNER (2003), «Oral history in education: teacher's memory and teachers' history», *History of Education*, vol. 32, núm. 2, p. 175-188; P. CUNNINGHAM i P. GARDNER (2004), *Becoming teachers: Texts and testimonies, 1907-1950*, Londres, Woburn Press; S. BRASTER, I. GROSVENOR i M. M. POZO ANDRÉS (ed.) (2011), *The black box of schooling: A cultural history of the classroom*, Brussel·les, PIE Peter Lang; G. BARCELÓ-BAUZÀ, F. COMAS RUBÍ i B. SUREDA GARCIA (2016), «Abriendo la caja negra: la escuela pública española de postguerra», *Revista de Educación*, núm. 371, p. 61-82; L. PACIARONI (2020), «Memoria de la escuela: las prácticas educativas a través de los testimonios orales de antiguos maestros y alumnos de la región italiana de Le Marche», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 35, p. 135-155.

de multitud de factors: la seva experiència personal, la formació acadèmica, les pràctiques, la influència dels tutors i mentors, les condicions de l'exercici de la professió, i els imaginaris que el mestre té sobre la seva missió i el que creu que els altres esperen d'ell, entre molts altres factors.²⁷ Per aquest motiu, per entendre les dinàmiques escolars, és molt important observar-les en la seva historicitat i a partir del reconeixement de la individualitat i dels seus testimonis.

Una línia molt interessant d'investigació en aquest camp és la que va iniciar Gabriel Barceló amb la seva tesi doctoral. Barceló, fent servir testimonis dels mestres o dels alumnes de magisteri a les primeres dècades del franquisme, demostra que, malgrat el canvi ideològic que es produeix amb la victòria dels revoltats contra la República i els intents per imposar una nova cultura escolar, hi ha evidents continuïtats metodològiques.²⁸ Un article recent, que continua aquesta línia d'investigació i que estudia la documentació personal i professional del mestre Andreu Bosch, que va exercir a Menorca a l'època republicana i en els primers anys del franquisme, demostra que no es pot identificar la pràctica de tots els mestres d'una determinada època ni amb la cultura escolar que es vol imposar ni amb els models educatius que es propugnen des del poder. Com conclou aquest article: «una cosa són els mestres franquistes i una de ben diferent els mestres que exerciren en temps del franquisme. Si una cosa ens demostra l'estudi de la pràctica escolar és que aquesta depèn essencialment dels mestres, de vegades fins i tot independentment de la resta de factors que influeixen sobre l'escola en general». I, referint-se al protagonista de l'estudi, es diu: «Andreu Bosch fou un mestre vocacional, amb una bona formació, que ens ha deixat memòria d'una pràctica escolar metodològicament allunyada de la tradicional, exercida amb determinació i dedicació, malgrat el franquisme».²⁹

Una altra font per acostar-se a la figura del mestre són les imatges. Es podria parlar molt de com la pintura dels darrers dos segles ha contribuït a crear un imaginari de l'escola i del paper del mestre. Recordem, per exemple, l'aportació del pintor francès Henri Jules Jean Geoffroy (1853-1924) per a la legitimació de l'escola pública a França, la idealització de la infància i la dignificació de la figura dels mestres.³⁰ Entre les imatges, una de les fonts que comença a tenir un reconeixement

27. P. J. CUNNINGHAM (2015), «Professional identities and the watershed of war: teachers, histories and memories», *Historia y Memoria de la Educación*, núm. 1, p. 239-262.

28. G. BARCELÓ-BAUZÀ (2017), *La enseñanza primaria en Mallorca (1939-1949): Cultura y prácticas escolares*, tesi doctoral dirigida per Bernat Sureda i Garcia i Francisca Comas Rubí, Universitat de les Illes Balears, Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques.

29. G. BARCELÓ-BAUZÀ i F. COMAS RUBÍ (2020), «Ser mestre, malgrat el franquisme: testimonis etnogràfics d'una pràctica escolar», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 35, p. 128.

30. C. HUBERT (2006), «Un peintre de l'enfance aux débuts de la IIIe République: Jean Geoffroy», *Carrefours de l'Éducation*, núm. 21, p. 95-112.

ment important en la investigació historicoeducativa és la fotografia. Amb l'abandonament del positivisme ingenu en la recerca històrica, les fotografies es consideren una font molt aprofitable, i en la recerca en història de l'educació es poden trobar exemples d'això.³¹ Com qualsevol font, les fotografies exigeixen un tractament correcte per extreure'n la informació. No sempre —més aviat poques vegades— informen amb fidelitat de la realitat quotidiana, però són molt útils per conèixer què es considera a cada època digne de ser retratat, mostrat i conservat. Un exemple del que ens pot dir la fotografia sobre els mestres el podem trobar en les abundants fotografies que ens han quedat de l'important moviment de renovació escolar que va viure Catalunya a les primeres dècades del segle xx. L'Escola Nova, el moviment de reforma pedagògica que es va difondre a principis d'aquell segle, va fer servir la fotografia i també el cinema com a instruments de propaganda per construir una iconografia que recalca el seu programa. Un dels aspectes centrals d'aquest programa era el paper que hi havia d'exercir el mestre, que passava de ser una figura central a convertir-se en un col·laborador dels nens i les nenes, un organitzador de la lliure activitat dels infants. Les fotografies tradicionals d'un grup escolar o una classe amb el mestre ocupant un lloc central o ressaltat deixen pas a la figura d'un mestre que ajuda o contempla i assisteix a la lliure activitat dels nens. D'aquesta època i tema se'n conserven un bon nombre de fotografies. Recordem que l'Ajuntament de Barcelona publica entre 1909 i 1933 unes setanta obres, entre llibres i fullets, que en mostren l'obra educativa. La col·lecció més completa d'aquestes publicacions es troba a la Biblioteca Artur Martorell i es pot consultar en línia.³² Moltes d'aquestes obres estan il·lustrades amb abundants fotografies.³³ També podem trobar fotografies d'aquesta època en altres arxius i fototeques, com la del mateix l'Ajuntament de Barcelona. Algunes revistes il·lustrades d'aquell temps, com *Il·lustració Catalana* i el seu suplement *Feminal*, *Mundo Gráfico*, *La Esfera* o altres, també inclouen fotografies sobre la modernització educativa a la Catalunya d'aquesta època. Moltes d'aquestes fotografies mostren els nins i les nines fent activitats individualment o en grup sense els mestres, o

31. F. COMAS RUBÍ (2010), «Presentació: Fotografia i història de l'educació», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15, p. 11-17; I. DUSSEL (2013), «The visual turn in the history of education: four comments for a historiographical discussion», a *Rethinking the history of education*, Nova York, Palgrave Macmillan, p. 29-49; M. M. POZO ANDRÉS i S. BRASTER (2019), «The visual turn in the history of education: origins, methodologies, and examples», a T. FITZGERALD (ed.), *Handbook of historical studies in education: Debates, tensions, and directions*, Singapur, Springer, coll. «Springer International Handbooks of Education», p. 1-16.

32. *Tasca pedagògica de l'Ajuntament de Barcelona (1900-1933)* (en línia) (2012), Barcelona, Biblioteca Artur Martorell, <<http://mdc.cbuc.cat/cdm/search/collection/tasca>>.

33. S. GONZÁLEZ GÓMEZ, B. SUREDA GARCIA i F. COMAS RUBÍ (2017), «La renovación escolar del Ayuntamiento de Barcelona y su difusión fotográfica (1908-1936)», *Revista Española de Pedagogía*, vol. 75, núm. 268, p. 519-539.

aquests ocupen a la imatge una posició secundària, encara que manifesten atenció a l'activitat infantil.

ELS MESTRES I LES MESTRES EN LA MEMÒRIA HISTÒRICA

Per acabar, no puc deixar de fer referència a la relació dels mestres i les mestres amb la memòria històrica. Tant l'evolució de la mateixa ciència històrica, més atenta als subjectes, com la forta emergència dels fenòmens de recuperació de la memòria històrica han influït a posar mestres concrets en el centre de processos de reconstrucció del passat. Els homes i les dones dedicats a l'ensenyament en el darrer segle s'han convertit en nuclis de processos de reconstrucció i revisió de la memòria històrica dels quals no ha estat absent la història acadèmica. La ja de per si forta presència de la imatge dels que s'han dedicat a la formació dels més joves en la memòria col·lectiva, dels mestres i les mestres que tots hem tingut, es veu reforçada en el cas espanyol i català per factors històrics objectius que han reforçat la significació del col·lectiu docent i de moltes persones concretes que el componen. Els mestres i les mestres tenen en el record de tots una forta presència carregada de sentiments, sigui en positiu o negatiu. Aquesta sensibilitat de les memòries individuals afavoreix la construcció de la memòria col·lectiva en relació amb els col·lectius docents, i especialment els mestres. La relació entre la memòria històrica i els seus processos de recuperació i la ciència històrica ha donat lloc a molts de debats i polèmiques en què no entraré ara. El que sí que es pot dir és que en el cas dels mestres, en el nostre entorn cultural, la relació entre la memòria històrica i la història acadèmica no ha estat conflictiva com en altres camps. A més, en el cas dels territoris de parla catalana, bona part de la història de l'educació acadèmica iniciada des de finals del franquisme i desenvolupada en els darrers quaranta anys ha conviscut en concòrdia amb els ideals i els objectius que han inspirat el moviment memorialista des de finals dels anys vuitanta i els noranta. Podem retre aquí homenatge a la figura de Jordi Monés i Pujol-Busquets, recentment traspasat, qui el 1973 va aglutinar al seu entorn un grup de joves investigadors, entre els quals cal esmentar Cèlia Cañellas, Jaume Carbonell, Pedro Cuesta, Enriqueta Fontquerni, Josep González-Agàpito, Esteve Oroval, Mercè Rosell, Mariona Ribalta, Pere Solà i Rosa Torán.³⁴ Era una iniciativa que sorgia amb independència de les estructures acadèmiques i universitàries, molt lligada als moviments catalans de renovació educativa, i més específicament a l'Associació Rosa Sensat. El

34. C. VILANOU (2001-2002), «Jordi Monés i el Seminari d'Història de l'Ensenyament. Quan la història de la pedagogia esdevé història social de l'educació», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 5, p. 13-59.

Seminari d'Història de l'Ensenyament va servir de gresol de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, nascuda l'any 1979 i des de 2001 filial de l'IEC, que va incorporar investigadors de tots els territoris de parla catalana i alguns dels més renovadors d'altres indrets. Sense renunciar a fer una història científica, no es va perdre mai de vista la necessitat de donar projecció social a les seves aportacions. Molts d'aquests investigadors varen situar els seus temes de recerca en la recuperació de la tradició renovadora que s'havia viscut abans de la victòria dels revoltats i la implantació de la dictadura, o en moviments i esdeveniments alternatius a les estructures educatives i a la pedagogia oficial. La historiografia educativa catalana d'aquests darrers quaranta anys ha dedicat atenció a molts de temes, però ha tingut una especial sensibilitat pels subjectes històrics, entre ells els mestres i les mestres. La llista dels mestres i les mestres que han meregut estudis és llarga. Per citar-ne alguns: Francesc Ferrer i Guàrdia, Silvestre Santaló, Rosa Sensat, Joan Bardina, Pere Vergés i Pau Vila, a Catalunya; Ricard Vila, Natividad Domínguez, Carles Salvador i Enric Soler, a València, i Joan Benjam, Rufino Carpena, Gabriel Comas, Miquel Porcel, Paula Cañellas, Andreu Ferrer i Jaume Fornaris, a les Balears, entre molts altres. Són mestres renovadors que constituïen un referent per esperonar el clima de renovació que es vivia amb la restauració de la democràcia.

A partir de principis dels anys noranta apareix un altre focus d'interès en relació amb la història dels mestres. S'ha dit que els moviments de recuperació de la memòria històrica comencen amb el segle XXI, encara que també s'ha posat en evidència que aquest interès per recuperar les víctimes del franquisme, les veus d'aquells que havien estat assassinats, o que havien patit l'exili, la repressió o el sotmetiment a l'interior, era possible gràcies a les investigacions anteriors.³⁵ Aquest és el cas de l'interès que ha despertat aquests darrers vint anys la labor dels mestres durant la Segona República i la repressió contra molts d'ells amb la victòria el 1939 dels revoltats contra el règim republicà. En aquest tema s'ha donat una confluència entre la recerca científica, la recuperació de la memòria històrica i el que avui en dia s'anomena *història pública*: un conjunt de manifestacions que pretenen construir noves narratives històriques que puguin interessar un públic que superi els cercles erudits. El 1981, Jordi Monés ja havia publicat el seu treball *L'escola a Catalunya sota el franquisme*,³⁶ i un article seu titulat «El exilio republicano de los maestros» apareix al número 178 de *Cuadernos de Pedagogía* el 1990. A principis dels noranta del segle XX es comencen a publicar treballs sobre la repressió i l'exili dels mestres en el franquisme. L'historiador valencià José Ignacio Cruz publica el 1994

35. M. YUSTA RODRIGO (2014), «El pasado como trauma. Historia, memoria y "recuperación de la memoria histórica" en la España actual», *Pandora: Revue d'Études Hispaniques*, núm. 12, p. 23-41.

36. J. MONÉS (1981), *L'escola a Catalunya sota el franquisme*, Barcelona, Edicions 62.

La educación republicana en América (1939-1992).³⁷ D'aquells anys es pot destacar el treball de Salomó Marquès *L'exili dels mestres (1939-1975)*, publicat el 1995.³⁸ Aquesta obra es fonamenta en més de seixanta entrevistes, la majoria a mestres exiliats, i és una fita en la profitosa i àmplia aportació posterior d'aquest historiadore de l'educació gironí al coneixement de l'exili dels mestres en el franquisme i a la divulgació dels resultats de la recerca i dels testimonis. L'any següent apareix l'obra de Josep González-Agàpito i Salomó Marquès *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943). Segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*, que va ser publicada per l'Institut d'Estudis Catalans i que es fonamenta en fonts administratives.³⁹ També basat en documents administratius, es publica a Palma el 1998 el llibre de Santiago Miró sobre la depuració de mestres a les Balears.⁴⁰ L'autor d'aquesta obra era un periodista professional que havia treballat a la revista *Interviú* fins pocs anys abans. Aquest fet demostra que el tema comença a tenir un interès social més enllà dels cercles erudits. Una altra manifestació de l'interès públic i social sobre la qüestió que s'expressa a finals del segle xx, fonamentada en aquest cas en la recerca acadèmica, és l'homenatge que la Universitat de Girona va fer als mestres exiliats el 1995, a l'època del rector Josep Maria Nadal.⁴¹

Amb l'inici del segle XXI, el nombre de recerques monogràfiques o més generals sobre la repressió del magisteri durant el franquisme creix molt considerablement. Llibres, articles i jornades sobre el tema sovintegen tant aquests darrers vint

37. J. I. CRUZ (1994), *La educación republicana en América (1939-1992)*, València, Generalitat Valenciana. L'any anterior ja havia publicat un treball sobre els exiliats a Santo Domingo: J. I. CRUZ (1993), «Los profesores españoles exiliados en Santo Domingo», *Cuadernos Republicanos*, núm. 14, p. 107-116.

38. S. MARQUÈS (1995), *L'exili dels mestres (1939-1975)*, Girona, Universitat de Girona i Llibres del Segle. En els anys anteriors ja s'havien publicat alguns llibres i articles sobre el tema arreu de l'Estat; per exemple: W. ÀLVAREZ OBLANCA (1986), *La represión de postguerra en León. Depuración de la enseñanza 1936-1943*, Lleó, Santiago García editor; J. CRESPO REDONDO et al. (1987), *Purga de maestros en la Guerra Civil. La depuración del magisterio nacional de la provincia de Burgos*, Burgos, Ámbito; S. MARQUÈS I SUREDA (1986), «El magisteri públic gironí (1939-1941). La repressió», a *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 395-409; S. MARQUÈS I SUREDA (1988), «La repressió en el magisteri gironí (1939-1949)», *Butlletí de la Societat Catalana de Pedagogia*, núm. 1/1, p. 17-48; F. MORENTE (1993), «La depuració del Magisterio Nacional: Barcelona, 1939-1941», *L'Avenç*, núm. 175, p. 12-20; J. URÍA (1984), «La depuración de maestros asturianos en los años 40», *Andecha Pedagógica*, núm. 12, p. 9-11.

39. J. GONZÁLEZ-AGÀPITO i S. MARQUÈS I SUREDA (1996), *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943): Segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

40. S. MIRÓ (1998), *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma, Lleonard Muntaner.

41. S. MARQUÈS i J. I. CRUZ (2019), «El exilio pedagógico de 1939», *Historia y Memoria de la Educación*, núm. 9, p. 9-24.

anys que és impossible esmentar-los aquí. Són estudis que han anat explorant fonts administratives o descobrint-ne de noves, especialment testimonis personals que aporten una rica informació, com han demostrat les cartes del mestre Josep Vilalta publicades per Salomó Marquès el 2019.⁴²

Vull dedicar la darrera part de la meua intervenció a fer referència a la projecció social que ha tingut el tema del compromís dels mestres i les mestres amb l'educació a l'època republicana, que contrasta amb la repressió que patiren a la dictadura. La col·laboració entre historiadors de l'educació i altres professionals de la comunicació ha confluït a crear un imaginari que ha convertit els mestres, com altres educadors que visqueren la Segona República, en herois i màrtirs, i ha donat lloc a nombrosos fenòmens d'història pública en què han recuperat la seva visibilitat molts de protagonistes fins ara oblidats i silenciats. Aquest entroncament entre història i recuperació de la memòria històrica que es dona en el cas dels mestres que visqueren la Segona República i la repressió del franquisme ha estat prou intens aquestes dues darreres dècades. S'ha plasmat en documentals, programes als mitjans de comunicació, monogràfics en revistes de divulgació, jornades i col·loquis, homenatges públics, llibres, exposicions, rutes de l'exili i materials didàctics. D'entre totes aquestes manifestacions en destaquem algunes.

El 2005, Agustí Corominas dirigia el documental *Els mestres catalans, de la guerra a l'exili*, amb el treball com a documentalista de Rosa Murtra i l'assessorament d'historiadors i pedagogs com Iñaki Echebarria, Salomó Marquès, Miquel Martínez i Mariona Ribalta. Era una coproducció de Metròpoli Vídeo Films i Televisió de Catalunya, i va comptar amb la participació de l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, el Memorial Democràtic, la Universitat de Barcelona i el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. La pel·lícula és un exercici de divulgació del clima educatiu que es va viure a Catalunya a la Segona República, amb la voluntat de renovació pedagògica d'institucions i particulars. Una voluntat de modernització que quedà estroncada amb la victòria dels revoltats contra la República, que provocà l'exili de molts dels homes i dones que havien participat dels ideals educatius republicans. Fou una diàspora que va deixar una petja significativa als països d'acollida.

Un dels mèrits del documental és entroncar l'educació de la Catalunya republicana amb els assajos de modernització escolar iniciats des de principis del segle xx. En la crònica que presenta la producció hi té un paper fonamental la figura dels mestres i les mestres, i el relat es construeix amb testimonis personals de mestres i alumnes, que s'alternen amb fragments de pel·lícules i fotografies de l'època i la referència textual i gràfica a documents: quaderns, revistes escolars, cartells... Tot

42. S. MARQUÈS (ed.) (2019), *Una veu de l'exili: Les cartes del mestre Josep Vilalta (febrer 1939 - abril 1941)*, Girona, La Guerrilla Comunicacional.

combinat amb la intervenció dels experts que han estudiat els temes. El film és, doncs, una mostra d'aquesta narrativa divulgadora de la història que, a més, combina les noves fonts i en recalca la importància en la construcció del discurs històric. El documental va tenir una important divulgació pels mitjans de comunicació públics i en molts d'actes arreu dels territoris de parla catalana. A finals de 2007, TV3 va dedicar el seu programa *Millennium* a la tasca dels professionals de l'educació durant la Segona República espanyola, amb l'emissió del documental d'Agustí Corominas. El programa, dirigit i presentat per Ramon Colom, va comptar amb la presència de la periodista María Antonia Iglesias, l'historiador Salomó Marquès, el catedràtic de filosofia de l'educació de la Universitat Autònoma de Barcelona Octavi Fullat i l'alumne de l'Escola Normal de la Generalitat republicana Pere Carbonell. A la tertúlia també hi va participar la professora d'història de l'educació de la Universitat de València M. del Carmen Agulló, una persona que també ha contribuït a la recuperació de la figura dels mestres, i especialment de les mestres, posant en evidència l'especificitat i la importància de la seva contribució i mostrant la repressió que patiren com a mestres i com a dones.⁴³

La professora M. del Carmen Agulló va ser també, juntament amb altres especialistes en història de l'educació, assessora de la pel·lícula *Las maestras de la República*, dirigida per Pilar Pérez Solano i patrocinada per FETE-UGT, que es va estrenar el 2013 i va obtenir el premi Goya d'aquell any al millor llargmetratge documental. La pel·lícula també fa servir testimonis personals i fonts gràfiques, que combina amb l'opinió d'especialistes.

Un altre fenomen de popularització de la història sobre els mestres és el que es dona entorn de la figura del mestre de Mont-roig del Camp Antoni Benaiges i Nogués (1903-1936). El 2010, l'Agrupación de Familiares de las Personas Asesinadas en los Montes de La Pedraja va localitzar casquets de bala i restes humanes en un indret prop del municipi burgalès de Villafranca Montes de Oca. Mesos després, la Societat de Ciències Aranzadi va exhumar aquesta fossa, on va trobar les restes de 104 persones assassinades entre juliol i octubre de 1936 a mans dels feixistes. Es calcula que en aquells terrenys hi pot haver unes 400 persones, que hi foren enterrades després de ser assassinades, entre elles el mestre Antoni Benaiges. La història de Benaiges és la d'un mestre renovador, destinat a Bañuelos de

43. Algunes de les seves aportacions al tema són les següents: M. C. AGULLÓ DÍAZ (2008), *Mestres valencianes republicanes: Las luces de la República*, València, Universitat de València; M. C. AGULLÓ DÍAZ (2012), «El papel de las maestras en la escuela republicana», a E. SÁNCHEZ DE MADARIAGA (coord.), *Las maestras de la República*, Madrid, Los Libros de la Catarata, p. 56-90; M. C. AGULLÓ DÍAZ i M. P. MOLINA BENEYTO (2014), *Antonia Maymón: Anarquista, maestra, naturista*, Barcelona, Virus; M. C. AGULLÓ DÍAZ i B. JUAN AGULLÓ (2020), *Mestres de mestres: 150 anys de formació de mestres valencianes*, València, Universitat de València; M. MARTORELL, S. MARQUÈS i M. C. AGULLÓ DÍAZ (2019), *Pioneres: Història i compromís de les germanes Úriz Pi*, Barcelona, Pollen.

Bureba, un poble de la província de Burgos, a partir del curs 1934-1935. Benai- ges, en una escola instal·lada en un edifici de pedra i amb pocs recursos, va ser capaç d'entusiasmar els seus alumnes amb els engrescadors mètodes del pedagog francès Célestin Freinet. El mestre va prometre als seus alumnes que els duria a veure el mar: una promesa que les bales dels seus assassins feren impossible de complir. En aquest cas, han estat persones del món de la comunicació les que han impulsat, amb un gran impacte mediàtic, la recuperació de la memòria històrica del mestre renovador assassinat. Sergi Bernal, geògraf i fotògraf, com ell es defineix, va descobrir l'existència del mestre català en anar, per encàrrec de la revista *Sàpiens*, a la localitat burgalesa per fotografiar l'obertura de fosses de republicans. Bernal va iniciar una recerca sobre el mestre català que el va dur a retrobar el testimoni dels seus alumnes, cartes, revistes escolars que feia amb els seus deixebles i el record d'altres mestres amb els quals s'intercanviaven aquelles revistes editades a l'escola. Bernal, el 2011, va inaugurar una exposició fotogràfica titulada «Desenterrant el silenci», que va desembocar en l'assaig *Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar* (Blume, 2012) i en el documental *El retratista* (2013), en col·laboració amb el cineasta Alberto Bougleux, que conta la història d'aquell mestre. En els darrers anys, Sergi Bernal ha impulsat un seguit d'activitats de divulgació que inclouen llibres, reproducció de documents com les revistes escolars editades a l'escola de Benaiges, exposicions, conferències i presència a les xarxes socials. Una d'aquestes manifestacions va ser l'exposició «Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar», al Museu Marítim de Barcelona el 2019, de la qual Bernal va ser comissari i que va tenir una gran difusió; encara es pot recórrer virtualment.⁴⁴ La memòria del mestre Benaiges ha motivat la creació al poble de Bañuelos de Bureba d'una associació que ha impulsat la reconstrucció de l'edifici de l'escola antiga i la seva reconversió en un museu per difondre l'obra d'Antoni Benaiges i, en general, els mètodes de Célestin Freinet.⁴⁵

REFLEXIONS FINALS

Aquesta història a la mesura humana, en què els mestres són uns dels protagonistes, ens ha proporcionat una altra perspectiva de la història de l'educació. La història ha de construir models interpretatius per explicar el passat, però aquestes explicacions generals no poden oblidar que la història també es fa en el dia a dia i

44. «Recorregut virtual per l'exposició "Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar"», a *MMB Blog* (en línia), Barcelona, Museu Marítim de Barcelona, <<https://www.mmb.cat/blog/el-museu/recorregut-virtual-per-lexposicio-antoni-benaiges-el-mestre-que-va-prometre-el-mar>>.

45. E. PÉREZ SIMÓN i J. GONZÁLEZ MOLERO (2019), «Asociación Escuela Benaiges de Bañuelos de Bureba (Burgos)», *Cabás*, núm. 21, p. 132-151.

la fan persones. Aquesta orientació de la història de l'educació ha enriquit el nostre coneixement del passat de l'escola i ens ha ajudat a entendre les dinàmiques de canvis i resistències que es produeixen al món escolar. Ha posat de manifest, per exemple, que la quotidianitat, la pràctica diària, no es transforma exclusivament per lleis o per la difusió de noves teories pedagògiques, sinó que aquests canvis exigeixen la col·laboració dels docents i el seu compromís favorable. La consideració dels mestres com a subjectes de la història de l'educació ha fet comprendre que no podem parlar d'aquests professionals com un col·lectiu homogeni identificat en el seu conjunt amb una política o orientació pedagògica o ideològica determinada.

La valoració de la figura dels mestres i de les mestres ha apropat també la investigació històrica a aquesta història pública més oberta als mitjans de comunicació i les activitats dirigides a un públic ampli, i que fins i tot ha impulsat l'associacionisme cívic i les iniciatives culturals. Fins ara les relacions del món acadèmic amb aquestes altres formes de fer i divulgar la història no han estat conflictives, i fins i tot hi ha hagut una profitosa col·laboració. Crec que aquesta situació hauria de continuar així, sense que la recerca històrica en general, i la historicoeducativa en particular, perdi mai de vista que els seus objectius són fer una història global i explicar i interpretar els esdeveniments històrics.

El coneixement dels personatges individuals, els mestres i les mestres en aquest cas, a què ens aproxima aquesta història actual de l'educació, així com la divulgació de biografies per part de la història pública, amb revestiment d'heroisme i martiri en alguns casos, no poden enfosquir les trames històriques en què s'han de situar aquests personatges. En poques paraules, ni el bosc ens ha de tapar els arbres, ni els arbres ens han de fer perdre de vista el bosc.

Resposta de Josep González-Agàpito, membre emèrit de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

Ser mestre, etimològicament, és molt més que ser ministre. Aquesta mena d'ironia de la filologia no deixa de tenir la seva part de raó. La realitat, que és única, és possible mirar-la des de molts angles i punts de vista que mostren o remarquen una de les seves cares. De fet, si observem el nostre procés de formació personal, no crec que ningú hi situï cap ministre d'educació. En canvi, tots tenim mestres i professors, des del parvulari a la universitat, que ens han marcat positivament o negativament. Des d'aquesta perspectiva, l'asseveració és ben certa. El fet que llocs modèlics educativament com Finlàndia o Corea del Sud escullin els mestres entre els més ben preparats, d'alguna manera, ens remet al significat etimològic de *mestre*. És a dir, aquell que té un alt nivell d'expertesa en la seva professió o ofici.

L'interessant discurs que suara hem sentit sobre com historiogràficament s'ha anat visualitzant el rol del magisteri dins el mosaic que conforma l'educació, porta a fer algunes consideracions i reflexions.

D'antuvi observem com aquesta visualització del magisteri sorgeix en paral·lel al fet que, durant les tres darreres generacions, hem anat cada cop més reconeixent i valorant la funció del magisteri i el professorat dins l'educació.

La mirada vers el nostre passat no deixa d'estar influïda pel nostre present. Historiogràficament, quan un determinat col·lectiu va tenir consciència del seu valor com a tal i, alhora, va prenent i rebent consideració social, de manera paral·lela van apareixent estudis i monografies sobre ell. Són, evidentment, processos de canvi de mentalitat, els quals requereixen un temps extens. Un exemple d'aquest fet, i ben conegut per tothom, és el de la dona. A mesura que es va reeixint en la lluita del feminisme pel reconeixement i la igualtat, van sorgint treballs i estudis sobre el passat de la dona i les seves aportacions socials, polítiques, científiques o educatives, que, fins fa ben pocs anys, eren invisibilitzades.

En el cas del magisteri, aquest ha estat un camí llarg i no sempre lineal per superar la situació que modelà la figura del mestre durant el segle XIX en la concepció i percepció professional que es bastí en aquella centúria. D'aquí ve l'interès que aquest segle desperta per entendre millor els mecanismes i les forces que històricament han afavorit les reformes i els canvis educatius o s'hi han oposat.

Lluny han quedat els motius que donaven peu a expressions com ara «passar més gana que un mestre d'escola», que jo sentia sovint quan era infant, o al que deia Santiago Rusiñol dels mestres del seu temps: «El senyor Quim... era un mestre, és a dir un altre desgraciat».¹ Evidentment, aquella estesa i popular visió del magisteri tenia raons sociològiques i polítiques que la sustentaven.

Aquestes lacerants percepcions del magisteri eren producte i exponent del fracàs del sistema educatiu espanyol, que contrasta amb el desenvolupament d'aquests sistemes en altres països de l'Europa occidental. Les causes són diverses i han estat estudiades amb profunditat per Manuel Puelles, tot i que no en compartim del tot les conclusions.² Sortosament, molt han canviat les coses, com acabem de sentir. En bona part, pels canvis culturals, econòmics i socials produïts al segle passat i al present. Però, també, per l'acció i l'impuls del mateix magisteri i professorat.

Els mestres, a tall individual o en agrupacions i entitats, han estat un dels agents importants de reforma i innovació educatives, que han interpretat i adaptat els plantejaments i idees transformadors de l'educació, com acabem de sentir. Mestres i professors han estat capaços de traduir, al llarg dels segles XIX, XX i XXI, els avenços de la pedagogia i la psicologia evolutiva al camp de les pràctiques de la vida quotidiana de l'escola, a la cultura escolar concreta. Un altre bon exemple d'això és com els mestres, a finals de la dècada dels seixanta del segle passat, van traslladar a la praxi escolar els pressupòsits de la revolució antiautoritària, anticapitalista i antisoviètica d'aquells anys, malgrat que, a la llarga, aquesta (i l'esfondrament de la Unió Soviètica) obrís la porta al neoliberalisme que patim. Aquests fets, a partir dels anys setanta, van produir una fallida del rol i l'estatus social del magisteri, i van provocar una important crisi en el moviment de renovació pedagògica liderat per l'Escola de Mestres Rosa Sensat. La magnitud d'aquesta crisi del rol del mestre portaria, significativament, la UNESCO, en el seu congrés de 1975, a debatre sobre «La canviament funció del professor i la seva repercussió sobre la preparació per a la professió i sobre la formació contínua dels professors en servei actiu».³

1. S. RUSIÑOL (1916), «Quan jo anava a estudi», *Quaderns d'Estudi*, núm. 7, p. 174.

2. M. de PUELLES BENÍTEZ (2004), *Estado y educación en la España liberal (1809-1857): Un sistema educativo nacional frustrado*, Barcelona, Pomares.

3. Les conclusions i els debats van ser reportats per N. M. GOBLE i J. F. PORTER (1980), *La cambiante función del profesor: Perspectivas internacionales*, Madrid, Narcea.

Però també hem de ser conscients que el mateix magisteri moltes vegades ha estat un agent de l'immobilisme i un autèntic dic de contenció de la renovació educativa. Una mostra d'això ens l'ofereix Bernat Sureda en la seva tesi sobre la innovació pedagògica i la seva imbricació sociopolítica entre 1803 i 1839, en què assenyalava com les propostes del naturalisme pedagògic no troben ressò a Espanya, ni en la política educativa del Trienni Constitucional. La impermeabilitat, si no oposició, del magisteri espanyol manté inalterable el concepte tradicional de la relació mestre-alumne: « Aquest fenomen provoca el fracàs dels assajos renovadors successius i demostra la impossibilitat de canviar de manera efectiva la pràctica educativa tradicional sense descobrir que la naturalesa del nen i el seu desenvolupament psíquic són diferents dels de l'adult». I, evidentment, «desconegut aquest fet, no se sentia la necessitat que els mestres rebessin una formació especialitzada».⁴

Malgrat les resistències internes i externes, el magisteri i el professorat s'han anat constituint com un element clau de la renovació pedagògica. Car la història i la sociologia ens mostren com cap reforma ni transformació educativa s'ha produït, ni ha estat efectiva, sense la implicació activa dels mestres i professors.⁵ Tots sabem que l'aprenentatge significatiu sols es produeix a través de l'activitat del mateix aprenent, com ja ens han mostrat, fa gairebé un segle, Édouard Claparède o Jean Piaget, entre d'altres. Però, també, sabem el paper impulsor del mestre en aquest procés, ja que educar és una acció positiva. I encara més d'ençà que la tecnologia i l'accés a la informació faciliten que l'alumne sigui agent actiu del seu aprenentatge i generen una gran possibilitat de formes col·laboratives dins i fora de l'aula. Les actuals tecnologies faciliten metodologies més actives afavorint, com mai, que l'alumne no només rebi informació sinó que generi continguts.

Tanmateix, no deixa de ser significatiu que aquesta revalorització del paper del mestre i la mestra dins la historiografia historicopedagògica es produeixi al costat, o a causa d'ella, d'una profunda crisi educativa i social que arrenca en el darrer decenni del segle passat. Aquesta crisi posava en qüestió l'escola i el mestre com a eina de dignificació de les persones i de la societat. Com a instruments per ajudar a alçar una societat culta, equitativa, justa i lliure a través de l'educació. On els mestres ajuden el jove i l'infant a «gosar pensar per ell mateix», com ens diu Kant, per anar fent sortir la humanitat de la seva immaduresa i assolir l'adultesa.

En plena època de canvi de paradigmes socials, de coneixements, econòmics i educatius, en què poc que s'albiren les noves certeses sobre les quals s'ha d'edificar

4. B. SUREDA (1982), *Del pestalozzianismo al movimiento normalista: Los métodos educativos en el tránsito del antiguo al nuevo régimen en España (1803-1839)*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 782.

5. Entre altres estudis, vegeu, per exemple, I. F. GOODSON (2000), *El cambio en el currículum*, Barcelona, Octaedro.

una nova societat, ens cal cercar un nou humanisme i una nova educació. Enfortint més que mai els mestres i l'escola. Enfront de les joves generacions, a les quals la manca de futur ha abocat al presentisme i al consumisme com a nou «opi del poble», ens calen educadors que, des de l'amor per la infància, tinguin l'afany d'encaminar-la vers a ser persones lliures, solidàries i cultes per tal de transformar la humanitat i el planeta.

Per tot això, des de fa un grapat d'anys, veiem com ens qüestionem què vol dir ser mestre i com s'han de formar els educadors. Una viva resposta fou la declaració *Compromís ètic del professorat*, que presentà el 2011 la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya.⁶ Una bella mostra de quina manera el magisteri i el professorat, en aquests darrers deu anys, han decidit remar a contra corrent. Des de la resistència i la defensa dels valors de la llibertat i la dignitat humana, de la democràcia. Com, també, de la igualtat i del dret d'aprendre i de ser educats.

La pandèmia que en aquests darrers temps ha posat contra les cordes la nostra espècie, ha de fer replantejar-nos quina educació volem. Avui calibrem el fracàs de molts plantejaments polítics, econòmics i socials. Així com l'esterilitat de moltes de les visions i concepcions educatives implantades entre nosaltres i internacionalment. Ara tots veiem com han estat concebudes i basades en una visió simplista de la condició humana. Potser és l'hora de rellegir Pascal i l'anàlisi que en fa. Cal deixar de banda aquestes concepcions que som individus autònoms o comunitats altament dividides i diferenciades. Tot aplicant a l'educació aquest nou horitzó de canviar la manera de pensar el món i pensar-nos a nosaltres mateixos.

Bernat Sureda, a través de la seva exposició, ens ha mostrat la seqüència històrica de com s'han donat els avenços i els retrocessos que ens han portat a l'actual percepció social i professional del magisteri i el professorat. Fent-nos palès, implícitament, un dels objectius de la història de l'educació: conèixer el nostre passat educatiu, per saber d'on venim i tenir les claus de comprensió dels fets i els problemes del present. Als que tenim una tasca tan il·lusionadora com formar futurs educadors i educadores ens és cada dia més clar, parafrasejant Josep Fontana, que a ells i elles els és imprescindible comprendre la combinació entre el passat i el present, per poder fer una projecció vers el futur, un projecte social. Per això, nequieja la poca presència de la història de l'educació en la formació inicial dels educadors i educadores. En part, per l'influx neoliberal, que ha tenyit l'educació fent preeminents objectius com la competitivitat, la selecció i la mal anomenada *excel·lència*.

6. *Compromís ètic del professorat: Vic, 28 de maig de 2011* (2011), Barcelona, Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya.

La història de l'educació és un element clau per comprendre la realitat de l'educació actual i la complexitat del món d'avui. Ambdós conformats, d'una banda, pel seu passat i la seva evolució. De l'altra, per les circumstàncies en què es materialitzen en el present. És una eina per entendre el present, però, també, per mirar en prospectiva les vies i les situacions de futur. En uns moments com els que vivim, de grans transformacions socials i, així mateix, de greu falta d'equitat, justícia i cohesió social, estudiar la nostra història és palesar que sols es pot canviar el futur canviant el present.

La història de l'educació no sols té per objecte prendre consciència dels nostres orígens, sinó que, com deia Henri-Irénée Marrou, aquest coneixement significava, també, el fet de poder alliberar-nos de la seva dependència. Per poder acceptar o canviar l'impuls de la tradició que ens ha fet tal com som.⁷ Hem de ser conscients críticament dels coneixements i sabers pedagògics acumulats a través del temps i en el passat, especialment en temps de bastir una nova educació per a aquest nou món que es va obrint.

Ja des de la seva fundació, l'Institut tingué una especial preocupació per la pedagogia i per la història de l'educació catalana. Només cal que recordem com en els seus primers anys acollí el Laboratori de Pedagogia que dirigí Maria Montessori, o que personalitats com Eugeni d'Ors, Joaquim Carreras i Artau, Alexandre Galí, Lluís Folch i Camarasa, Joan Triadú o Robert Pring-Mill hi dedicaren atenció i recerques. L'elecció del professor Bernat Sureda com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans ve a donar continuïtat al conreu de la pedagogia i de la història de l'educació dins la nostra acadèmia.

Bernat Sureda i Garcia és una de les personalitats més destacades del moviment que des de fa dècades impulsa la renovació i la qualitat educatives a les Illes Balears, tant a l'àmbit de l'educació formal com a l'educació fora de l'escola. És una acció estretament unida a la voluntat de normalització lingüística de la xarxa escolar i universitària. Ja des dels anys setanta del segle passat, Sureda es destacà en la defensa de l'ensenyament en català, al costat d'altres universitaris com Gabriel Bibiloni, Aina Moll o Martí March, impulsors de la Comissió per a la Normalització del Català, que activà una acció unitària del professorat a favor de la normalització.

Es formà a la Universitat de Barcelona, on es llicencià en filosofia i lletres amb premi extraordinari, i es doctorà també amb premi extraordinari en ciències de l'educació per la mateixa universitat. El 1976 s'incorpora com a professor a la universitat i forma part de la generació de joves professors que portà a una sintonia més gran de la pedagogia universitària amb les noves concepcions socials i pedagògiques. Aquests joves professors, sota el mestratge d'Alexandre Sanvisens i An-

7. H.-I. MARROU (1985), *Historia de la educación en la Antigüedad*, Madrid, Akal, p. 8-9.

toni Joan Colom, vinculen la formació pedagògica amb les preocupacions i els grans corrents coetanis de la pedagogia europea i nord-americana, amb el consegüent replantejament docent i investigador que comportava sincronitzar-s'hi. Des de 1991 és catedràtic de teoria i història de l'educació de la Universitat de les Illes Balears (UIB). La seva estreta vinculació amb aquesta universitat el portà als càrrecs de vicerector de Coordinació Educativa i de vicerector d'Ordenació Acadèmica.

Ha estat president del Consell Escolar de les Illes Balears, màxim òrgan consultiu del Govern de les Illes en matèria educativa.

Bernat Sureda, al costat de la seva notable tasca docent i de recerca, ha mantingut a tota hora un ferm compromís cívic. Un bon exemple n'ha estat la seva activa oposició a l'aplicació de l'anomenat *tractament integrat de llengües* (TIL), en què, en paraules seves, «amb l'excusa de millorar la formació en llengua anglesa, es trenca amb el model que garantia al final de l'escolarització obligatòria les competències bàsiques en les dues llengües oficials. Es persegueix eliminar els mecanismes que garantien la integració i la cohesió lingüística de la societat de les Illes Balears». I seguint aquesta línia, l'any 2016, el Govern balear li encarregava formar part de la petita comissió d'experts per a la normalització lingüística del català i el replantejament del model lingüístic escolar de les Illes Balears que servís de base per assolir el consens de la comunitat educativa. Sobre aquesta problemàtica, el Ple de l'octubre de 2013 de la Secció de Filosofia i Ciències Socials acollí una ponència de Bernat Sureda, seguida d'un debat.

És un reconegut investigador de la història de l'educació a les Illes, que estudia des del tronc comú de la seva catalanitat fins a l'època contemporània. I en aquesta, tenint present la comuna cultura i llengua catalanes.

Actualment és director de la revista *Educació i Història*, de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta revista, sota la seva coordinació, ha assolit un notable nivell.

És investigador principal del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació de la UIB, reconegut i finançat com a grup competitiu pel Govern de les Illes. Ha publicat nombrosos llibres i articles sobre temes relacionats amb la seva especialitat.

Des de sempre, Bernat Sureda ha entès la seva tasca d'universitari fermament unida al compromís social. Així mateix, la seva recerca en el camp de la història de l'educació ha estat una manifestació d'aquest compromís. Treballant des de la història, a la manera com proposava Max Weber, per ajudar l'educació a comprendre's i a entendre's a si mateixa.

